

Η ΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΑΞΙΩΝ ΚΑΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ¹

Κωνσταντίνα Γογγάκη

Επίκουρη Καθηγήτρια Φιλοσοφίας του Αθλητισμού ΣΕΦΑΑ,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ο όρος «αξία» εμφανίζεται στη φιλοσοφία με τη σημασία του πνευματικού, κυρίως αγαθού, από τους εκπροσώπους της στωικής φιλοσοφίας.² Ήδη από τον Πλάτωνα, ο όρος έχει χρησιμοποιηθεί είτε με τη σημασία του τιμήματος³ είτε, επί προσώπου, της τιμής.⁴ Γενικά ως αξία εκλαμβάνεται οτιδήποτε από απόψεως λογικής, γνωσιολογικής, καλλολογικής κ.τ.λ. ικανοποιεί τον άνθρωπο και κατ' ακολουθία επιθυμείται,⁵ ή αποτελεί αντικείμενο επιδοκίμασίας.⁶ Η αξία, ωστόσο, σημαίνει εκείνο στο οποίο αναγνωρίζεται κάποια χρησιμότητα, αλλά και

¹ Βλ. Κ. Γογγάκη, 2013, «Η κρίση των αξιών και το ολυμπιακό ιδεώδες ως αξία», στο: *Το ολυμπιακό ιδεώδες. Παγκόσμια κρίση και προοπτικές*, Αθήνα: Gutenberg, σελ. 480-491. Της Ιδίας, 2013, «Η ηθική του σύγχρονου αθλητισμού υπό το πρίσμα της κρίσης των αξιών», στο: *Η ηθική του αθλητισμού σε έναν υπό κρίση πολιτισμό, Πρακτικά Α' Φιλοσοφικού Συμποσίου, 15 Μαρτίου 2013*, επιμ. Κ. Γογγάκη, Αθήνα: Παπαηλιού, σελ. 69-81.

² Επίκτητος, *Διατριβαί* 4.1,170.

³ Πλάτων, *Νόμ.* ΙΑ'936 d, Η' 845 e, Θ' 876 d, Αριστοτέλης, *Πολιτ.* Ε', 1301b, *Ηθ. Νικομ.* 1122 a 26.

⁴ Πλάτων, *Πολιτ.* ΣΤ', 496 a, *Φαίδ.* 113 e.

⁵ Χρ. Ανδρούτσου, 1984, 3η, *Λεξικόν Φιλοσοφίας*, Θεσσ/νίκη: εκδ. Β. Ρηγόπουλου, λ. αξία.

⁶ Θ. Πελεγρίνη, 2004, *Λεξικό της Φιλοσοφίας. Οι Έννοιες, οι Θεωρίες, οι Σχολές, τα Ρεύματα και τα Πρόσωπα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, λ. αξία.

αυτό το οποίο φέρει εν δυνάμει τα χαρακτηριστικά της επιβολής του επάνω στον κόσμο του πνεύματος. Με αυτή την τελευταία σημασία, κατά τον Ευάγγελο Μουτσόπουλο, αξία είναι η κατ' εξοχήν έκφραση της εξαντικειμενίσεως της ανθρώπινης συνείδησης. Με άλλα λόγια, οι αξίες συνδέονται στενά με τη λειτουργία της συνείδησης, της οποίας θεωρούνται εξαντικειμενικεύσεις ή προβολές.⁷ Οι αξίες, επομένως, συνιστούν δημιουργήματα της συνείδησης, η οποία στη συνέχεια τις εξαντικειμενίζει, ή, αλλιώς, οι αξίες εξαντικειμενίζουν τα κύρια γνωρίσματα του πολιτισμού και ως εκ τούτου καλλιεργούν τα δομικά του στοιχεία.⁸

Η αξία ως όρος της φιλοσοφικής γλώσσας κι ως θέμα της φιλοσοφικής προβληματικής εμφανίζεται κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα.⁹ Ενώ στην αρχαία και την ευρωπαϊκή σκέψη, από τον Πλάτωνα έως τον Georg Wilhelm Friedrich Hegel,¹⁰ η φιλοσοφία αναφέρεται σε ιδέα, ουσία,

⁷ Ευ. Μουτσόπουλου, 1981, *Φαινομενολογία των Αξιών*, Αθήνα: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών, σελ. 8 κ.ε., 17, 24. Του Ιδίου, 1991, «Οι Αξίες σήμερα: Φθορά ή Αποκάθαρση; Φαινομενολογική θεώρηση», στο: Ε. Μουτσόπουλος, *Οι Αξίες: Παράδοση και Δημιουργία. Τρία συμπόσια του Διεπιστημονικού Μεταπτυχιακού Σεμιναρίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών*, Αθήνα, σελ. 19. Του Ιδίου, 1996, «Αξίες και Βιώματα: Το παρωχημένο και το επίκαιρο», στο: Ανδρέας Μάνος, *Φιλοσοφία των αξιών. Πλατωνική και μεταπλατωνική διάνοηση*, έκδ. του Διεθνούς Κέντρου Πλατωνικών και Αριστοτελικών Σπουδών, Σειρά «Ερευνες», Αρ. 5, Αθήνα, σελ. 9-10. Πβ. Γρ. Καραφύλλη, 2005, *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των Αξιών στο χώρο της παιδείας*, Αθήνα: Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, σελ. 37-75.

⁸ Βλ. Ε. Μουτσόπουλου, 1981, σελ. 8, 45 κ.ε. Του Ιδίου, 1991, σελ. 17 κ.ε. Πβ. W. Brugger – K. Baker, 1972, *Philosophical Dictionary*, Washington: Gonzaga University Press, σελ. 437 κ.ε.

⁹ Βλ. Δ. Μαρκή, 1996, «Περί αξίας: Η μεγάλη καριέρα μιας μοντέρνας έννοιας», στο: *Υπό την σκιάν του Πλάτωνα. Δοκίμια Ευρωπαϊκής Φιλοσοφίας*, Αθήνα: Στάχυ, σελ. 163-189.

¹⁰ Βλ. G. W. Fr. Hegel, 1993+1995, [1806-7, *Phänomenologie des Geistes*] *Φαινομενολογία του πνεύματος*, Εισαγωγή-Μετάφρ.-Σχόλια Δημ. Τζωρτζόπουλος, 2 τόμοι, Αθήνα-Γιάννινα: Δωδώνη, και Του Ιδίου, 2007,

φύση, πνεύμα ή στο απόλυτο, από τον Rudolf Hermann Lotze, κατά τον 19^ο αιώνα, ως σήμερα, η φιλοσοφία αναφέρεται σε αξία, κρίση αξιών, κόσμο αξιών, ιεραρχία αξιών.¹¹ Ο όρος αξία έχει προ πολλού υπερβεί τα στενά όρια του φιλοσοφικού λογοπαίγνιου, αποτελώντας αναπόσπαστο θέμα της ίδιας της καθημερινότητας. Εκείνο το οποίο επικαλείται, κυρίως, ο κοινός νους είναι η «κρίση των ηθικών αξιών» ως πηγή ηθικής αναστάτωσης, και η επικράτηση της αναξιοκρατίας ως δείγμα πολιτικής κρίσης. Ο εξορκισμός των αξιών αποτελεί, τόσο για τους εκπροσώπους του κοινού νου όσο και για μια «πλατωνική» μερίδα της μοντέρνας φιλοσοφίας, τη μόνη σανίδα σωτηρίας από το ηθικό, πολιτικό και πολιτιστικό πρόβλημα, επισημαίνει ο Δημήτριος Μαρκής.¹²

Η πρωταρχική σημασία του όρου αξία, του τιμήματος, ιστορικά και λογικά, ανάγεται στο πεδίο της οικονομίας. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του κοινωνικού και πολιτικού μοντερνισμού είναι ότι η κοινωνία δεν εκλαμβάνεται, πλέον, ως πολιτική, όπως στον Αριστοτέλη και τον σχολαστικό Μεσαίωνα, αλλά ως οικονομική. Το κοινωνικό δεν ορίζεται, επομένως, μέσω του πολιτικού, αλλά μέσω του οικονομικού κριτηρίου, ενώ η αρχή της πολιτικής επικοινωνίας εκτοπίζεται, και υποκαθίσταται από την «αρχή της ανταλλαγής». Η μεγάλη απογείωση

Φαινομενολογία του νου, Πρόλογος-Μετάφρ.-Σχόλια Γ. Φαράκλας, Αθήνα: Εστία. Πβ.
<http://www.hegel.net/en/pdf/Hegel-Enc3.pdf>

¹¹ Δ. Μαρκής, σελ. 163.

¹² Ο.π., πβ. Γ. Καραφύλλη, σελ. 37-75.

της μοντέρνας έννοιας της αξίας αρχίζει, κατά συνέπεια, από τη στιγμή που μέσα από την παραδοσιακή πρακτική φιλοσοφία διαφοροποιείται μια αυτόνομη οικονομική επιστήμη, η οποία αναλαμβάνει τον ειδικό ρόλο να εξηγήσει το ερώτημα από πού προέρχεται ο «πλούτος των εθνών». Η οικονομική αξία, με τον τρόπο αυτό, γίνεται από μόνη της σύμβολο για όλες τις φάσεις του μοντερνισμού.¹³

Η αξία δεν φανερώνει ιδιότητες ουσιών, αλλά σχέσεις ανθρώπινων δημιουργημάτων, δηλαδή πραγμάτων ή εμπορευμάτων ή και επιδόσεων. Βασική αρχή της αναδεικνύεται, ως εκ τούτου, η ανθρώπινη δραστηριότητα, παραγωγή και εργασία. Ενώ η παραδοσιακή, εκχριστιανισμένη οντολογία αναλύει τα παράγωγα της θεϊκής δραστηριότητας, αντιθέτως η μοντέρνα εκκοσμικευμένη επιστήμη της πολιτικής οικονομίας αναλύει τα παράγωγα της ανθρώπινης «εργασίας».¹⁴ Η αξία του εμπορεύματος προσδιορίζεται, επομένως, από τον χρόνο εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή του. Έτσι, σε αντίθεση προς την οντολογία, η οποία εξετάζει τις αιώνιες μορφές των όντων, η πολιτική οικονομία εξετάζει τα εφήμερα προϊόντα της πεπερασμένης ανθρώπινης δραστηριότητας, δηλαδή τα οικονομικά προϊόντα τα οποία σχετίζονται με την - συχνά προσωρινή - ικανοποίηση του ατόμου. Αυτή καθαυτή, όμως, η ουσία της αξίας βρίσκεται πάντα σε

¹³ Βλ. Δ. Μαρκή, σελ. 164.

¹⁴ Δ. Μαρκή, ό.π. «Εκκοσμίκευση» είναι η αντίληψη στο πλαίσιο της οποίας η ζωή αντιμετωπίζεται ως κοσμικό γεγονός ανεξάρτητα από τους θρησκευτικούς όρους, βλ. Θ. Πελεγγρίνη, λ. *εκκοσμίκευση*.

σχέση με το επιμέρους άτομο, το οποίο χρησιμοποιεί τα εμπορεύματα για τις δικές του, τις προσωπικές ανάγκες.¹⁵

Η «αξία της ανταλλαγής» αποτελεί την κύρια μορφή έκφρασης της αξίας στον συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής της μοντέρνας αστικής κοινωνίας. Αντίθετα προς τις αιώνιες ιδέες της παραδοσιακής οντολογίας, η μοντέρνα επιστήμη της πολιτικής οικονομίας λειτουργεί, όπως επισημαίνει ο Karl Marx, με μια αντιπλατωνική διαλεκτική μεταξύ «ουσίας» και «φαινομένου». Η οικονομική αξία όχι μόνο ενσωματώνει όλα τα χαρακτηριστικά του μοντερνισμού, αλλά ως αξία καθαυτή βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με την ανθρώπινη παραγωγή, ενώ ως αξία χρήσης σχετίζεται με την αρχή της ατομικής ικανοποίησης.¹⁶ Η μοντέρνα οικονομική επιστήμη αναπτύσσει μια υποκειμενική θεωρία της αξίας, μια θεωρία της οριακής ωφέλειας, η οποία σύμφωνα με τον Max Weber θεμελιώνεται πραγματιστικά, από την σκοπιά του «λογιστικού υπολογισμού».¹⁷

Ορισμένοι άνθρωποι του πνεύματος έχουν προβάλει σθεναρές ηθικές αντιστάσεις στην αρχή αυτή. Ο Immanuel Kant αποτελεί ένα σαφές παράδειγμα για την αντίστασή του στην εισβολή της οικονομικής αξίας

¹⁵ Βλ. Δ. Μαρκή, σελ. 164.

¹⁶ Δ. Μαρκή, σελ. 164-165.

¹⁷ M. Weber, 1917-8, Der Sinn der 'Wertfreiheit' der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften, *Logos*, VII, 40-88. Πβ. ό.π. σελ. 165.

στο δικό του σύστημα φιλοσοφίας. Οι νεοκαντιανοί επίγονοί του ενστερνίστηκαν το μοντέρνο ρεύμα των αξιών, υποκύπτοντας με τον τρόπο αυτό στο πνεύμα της εποχής τους. Στον Kant, όμως, η αξία της ηθικής πράξης ορίζεται από την αυταπάρνηση του εγωισμού και από την υποταγή της ατομικής επιθυμίας στην καθολική βούληση.¹⁸ Και παρότι το ύψιστο αγαθό γι' αυτόν είναι η ευδαιμονία, ωστόσο το ανώτατο πολιτικό αγαθό είναι η ειρήνη, και όχι η ευημερία των πολιτών.¹⁹

Η εισβολή της αξίας στη μοντέρνα φιλοσοφία συνδέεται άμεσα με την πορεία υποκειμενοποίησης του μοντέρνου φιλοσοφικού λόγου, ή, αλλιώς, με την πορεία της μοντερνικότητας, την οποία ο Weber αποκάλεσε πορεία του «δυτικοευρωπαϊκού εξορθολογισμού».²⁰ Η αρχή της υποκειμενικής αποτίμησης των πάντων, κι όχι μόνο των οικονομικών αγαθών, η διεύρυνση δηλαδή της αξίας σε όλα τα πεδία της φιλοσοφικής και κοινωνικής δραστηριότητας, όπως ηθική, αισθητική, πολιτική, πολιτισμική, θρησκευτική, ακόμη και αθλητική, γίνεται με τον τρόπο αυτό το στοιχείο της μοντέρνας φιλοσοφίας και κοινωνίας εν γένει.

¹⁸ J. Timmermann (Hrsg.), 2009, *Kant's Groundwork of the Metaphysics of Morals. A Critical Guide* (= Cambridge critical guides), Cambridge 2009 (από το Immanuel Kant (1785), *Die Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (kurz GMS)). Πβ. Δ. Μαρκή, σελ. 164-168, Γρ. Καραφύλλη, σελ. 77-110.

¹⁹ Imm. Kant, 1977, *Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie. Politik und Pädagogik*, I. Kant, *Werke*, Bd XI, W. Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt, Πβ. Δ. Μαρκή, σελ. 166.

²⁰ M. Weber, ό.π. Πβ. Δ. Μαρκή, σελ. 169.

Με βάση τα παραπάνω στον σύγχρονο κόσμο οι αξίες, ως αρχές και δομές της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, σε μεγάλο βαθμό εγκαταλείπονται, ενώ ταυτόχρονα νέες αξίες διαμορφώνονται και υιοθετούνται.²¹ Ως κρίση των συνειδήσεων, η οποία αντανακλάται άμεσα στην κρίση των αξιών, θεωρείται το φαινόμενο κατά το οποίο η καλλιέργεια των δομικών στοιχείων του πολιτισμού υφίσταται μια συστηματική αλλοίωση, η οποία καταλήγει στην αλλοτρίωση.²² Η κρίση των ηθικών αξιών ουσιαστικά εδράζεται στην κακοποίηση της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, με συνέπεια ο σημερινός άνθρωπος να παραπαίει στην επισφάλειά του. Το εγωκεντρικό και ωφελιμιστικό πνεύμα που επικρατεί σήμερα σε κάθε έκφανση της ζωής, διατρυπά το σώμα του σύγχρονου κόσμου όπως το σκουλήκι που έχει εισχωρήσει και κατατρώνει αργά και μεθοδικά ένα κατακόκκινο μήλο, όπως θα έλεγε ο Νίκος Καζαντζάκης.

Οι κυριότεροι λόγοι για τη διαφοροποίηση των συνειδήσεων είναι η εξασθένηση της γοητείας των παραδοσιακών αξιών, και η επικράτηση νέων αξιών επί των συνειδήσεων, με συνέπεια τη σταδιακή επιβολή τους έναντι των παλαιότερων. Την ίδια στιγμή παρατηρείται μια αδυναμία της αξιολογικής δραστηριότητας των συνειδήσεων, οι οποίες εξελίσσονται σε

²¹ Ευ. Μουτσόπουλου, 1977, *Η Πορεία του Πνεύματος*, Τόμ. Γ', *Αι Αξίες*, Αθήναι, σελ. 12 κ.ε.

²² Κ. Νιάρχου, 1991, «Η Κρίση της Ελληνικής Παιδείας και η Κρίση των Αξιών», στο: Ε. Μουτσόπουλος, *Οι Αξίες: Παράδοση και Δημιουργία. Τρία συμπόσια του Διεπιστημονικού Μεταπτυχιακού Σεμιναρίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών*, Αθήναι, σελ. 114-116.

μια ισχνή αποτίμηση των προβολών τους στην πραγματικότητα, επισημαίνει ο Κωνσταντίνος Νιάρχος.²³ Η κρίση των αξιών δεν αφορά, επομένως, στις αξίες καθεαυτές αλλά στην ίδια τη συνείδηση και στους προσανατολισμούς της κατά την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων της. Κατά τον Μουτσόπουλο, «κρίση είναι το μικρό εκείνο τμήμα μιας πορείας από το οποίο διερχόμενη η κίνηση ανακόπτεται, πριν συνεχισθεί με απροκαθόριστη θετική ή αρνητική έκβαση». Είναι, συνεπώς, μια ασυνέχεια που παρεμβάλλεται μέσα σε μια συνέχεια για να την διακόψει ή για να τρέψει την πορεία της προς άλλη κατεύθυνση απ' αυτήν που ακολουθούσε.²⁴

Αν και κατά την αρχαιότητα έχουν σημειωθεί ορισμένες παραβιάσεις των κανόνων της ηθικής δεοντολογίας, ωστόσο η κρίση των αξιών αποτελεί στοιχείο της σύγχρονης κοινωνίας. Παρότι η κρίση των αξιών έχει θεωρηθεί ως κύριο φαινόμενο της βιομηχανικής, ή ακόμη και της μεταβιομηχανικής καταναλωτικής κοινωνίας εξαιτίας των κοινωνικών και των οικονομικών ανασχηματισμών, οφείλεται πάντως και στην κρίση των συνειδήσεων.²⁵ Η ραγδαία μεταβολή του κόσμου έχει επιπτώσεις και επί της αξίας του «ευ ζην», το οποίο, σταδιακά, συνδέθηκε με τον ευδαιμονισμό, με την απληστία και με την ασυμμετρία μεταξύ

²³ Ο.π.

²⁴ Ε. Μουτσόπουλου, 1991, σελ. 17-21, πβ. Α. Μάνου, σελ. 105.

²⁵ Ε. Μουτσόπουλου, 1991, σελ. 17 κ.ε.

τεχνολογικής και πνευματικής ανάπτυξης.²⁶ Η κρίση αυτή των αξιών έχει σήμερα εμφανείς επιπτώσεις και στη νέα γενιά, η οποία οραματίζεται τη γρήγορη κατάκτηση του κόσμου, τείνοντας προς επιλογές αναίρεσης των ηθικών αρχών. Αυτή η τάση, ωστόσο, διαμορφώνεται από την παρεχόμενη προς τους νέους «παιδεία», η οποία υποστηρίζει τον εύκολο πλουτισμό, την με οποιοδήποτε τίμημα προβολή και τον ανταγωνισμό. Η κατάλυση των ηθικών αρχών συνιστά εκδήλωση της φθοράς των αξιών αυτών, αφού οι υπεύθυνοι των εξελίξεων συχνά χαρακτηρίζονται από ελαστική ηθική συνείδηση. Το αποτέλεσμα αυτής της ηθικής χαλάρωσης είναι ο κοινωνικός εκφυλισμός, ο οποίος γενικεύεται ολοένα, καθώς ο άνθρωπος έχει επιλέξει την απομόνωση μέσα στην ίδια την αποξενωμένη συνείδησή του.²⁷

Παρά τη γενικευμένη, ωστόσο, ή αδιόρατη απογοήτευση, υπάρχουν μηνύματα σθεναρής κριτικής, τα οποία αποβλέπουν στη διάσωση των θεμελιωδών αξιών, ενθαρρύνοντας την ανάπλαση και εγρήγορση των συνειδήσεων. Βάσει αυτής της αξιακής αναζήτησης, εκδηλώνεται μια τάση απόρριψης της ιδιοτέλειας, της πλεονεξίας και της έλλειψης ποιότητας.²⁸ Η νέα γενιά, απαλλαγμένη από τη μικροαστική και

²⁶ Κ. Νιάρχου, 1993, «Η Ολυμπιακή ιδέα ως αξία», στο: *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα «Ο θεσμός των Ολυμπιακών Αγώνων», Αρχαία Ολυμπία 3-7 Σεπτεμβρίου, 1991*, έκδοση Ελληνικού Κέντρου Έρευνας Αθλητικού Δικαίου, Αθήνα, σελ. 149-153.

²⁷ Ο.π.

²⁸ Ο.π., σελ. 152.

κοντόφθαλμη πολιτική παραγόντων, έχει τη δυνατότητα να προβεί στην προβολή νέων αξιακών συστημάτων, που θα βασίζονται στην παράδοση, αλλά και στο πνεύμα της εποχής, το οποίο απαιτεί νέες αξίες. Οι αρχές αυτές θα στηρίζουν το όραμα για έναν κόσμο ελευθερίας, δικαιοσύνης, αξιοκρατίας και ευγενούς άμιλλας σε όλους τους τομείς, με σεβασμό προς τον άνθρωπο.²⁹ Ένα νέο αξιακό κοινωνικό σύστημα είναι αναγκαίο, για την προαγωγή ενός παιδευτικού συστήματος αυτοπραγμάτωσης, όπως θα υποστήριζε ο Hegel.³⁰ Ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου και του περιεχομένου της ηθικής και της πολιτικής παιδείας καθίσταται απαραίτητος, για την αντιμετώπιση ή και την εξάλειψη της ένδειας των σύγχρονων ιδεών περί παιδείας. Παραφράζοντας, κάπως, τα λόγια του Kant, δεν μπορεί η φύση, από μόνη της, να παραγάγει την ανθρώπινη αρετή, αλλά η αρετή μπορεί να παραχθεί μόνο από ένα ενέργημα της ανθρώπινης ελευθερίας.³¹ Σύμφωνα με τα παραπάνω η λύση του προβλήματος προϋποθέτει τη συνολική αναδιάρθρωση της κοινωνίας, η οποία πάντως προϋποθέτει την εκ βάθρων μεταρρύθμιση της παιδείας.

²⁹ Ο.π., σελ. 153.

³⁰ Β. Καραβάκου, 2009, *Δοκίμια στην Εγγεληνή Φιλοσοφία της Παιδείας*, Αθήνα: Gutenberg, σελ. 42 κ.ε, 90 κ.ε, 203 κ.ε, 241 κ.ε.

³¹ P. Guyer, 2006, *Kant* (Routledge Philosophers) Paperback – June 28.

Η πορεία της συνειδητοποίησης της σημασίας την οποία η αξία «άνθρωπος» θα μπορούσε να προσλάβει σήμερα για την επιβεβαίωση της ανθρώπινης ύπαρξης, αποτελεί προϋπόθεση για την αλλαγή της νοοτροπίας και των εσφαλμένων προτύπων. Η πορεία αυτή ακολουθεί δύο δρόμους, παράλληλους και αλληλοεξαρτώμενους, μολονότι διαφορετικούς, επισημαίνει ο Μουτσόπουλος. Ο πρώτος οριοθετείται από τη διαδοχική εμφάνιση των φιλοσοφικών θεωριών οι οποίες διαιώνίζουν την παράδοση του ανθρωπισμού, ενώ ο δεύτερος συνίσταται από κάποια διαδοχή «κατακτήσεων» που έχουν συντελεσθεί στον πολιτιστικό τομέα. Ο σημερινός ανθρωπισμός δεν ενδιαφέρεται τόσο για τον εξαιρετικό άνθρωπο (ήρωα, σοφό, πρωταθλητή, ρέκορτμαν, κ.λ.π.), όσο για τον άνθρωπο απλώς – και αυτό είναι ίσως το σημαντικότερο. Ο δεύτερος τομέας οδηγεί στην επιβεβαίωση της αξίας «άνθρωπος» κατά τρόπο μάλλον πεζό, μέσω δηλαδή της τεχνικής και της προοδευτικής βελτίωσης των κοινωνικών και εθνικών θεσμών. Αλλά ακόμη και στη δεύτερη, κάπως «μηχανοκρατική» θεώρηση, υπάρχει ένα στοιχείο ανθρωπιστικό, καθώς μέσω αυτής επιχειρείται η δημιουργία ενός μέλλοντος άξιου για τον άνθρωπο και η απαλλαγή του από πολλές απάνθρωπες δεσμεύσεις του παρελθόντος.³² Αξιοποιώντας κανείς και την αισιόδοξη οπτική και κρίση του Ευάγγελου Μουτσόπουλου, θα έλεγε ότι έχει κανείς το δικαίωμα, επομένως, υπό τις προϋποθέσεις αυτές, να

³² Ε. Μουτσόπουλου, 1981, σελ. 82.

θεωρήσει ότι ως αξία ο άνθρωπος διανύει το στάδιο το οποίο θα του επιτρέψει να καταστεί ακόμη σπουδαιότερος.³³

Βιβλιογραφία

Πηγές

Επίκτητος, *Διατριβαί*

Πλάτων, *Νόμοι*
Πολιτεία
Φαίδων

Αριστοτέλης, *Πολιτικά*
Ηθικά Νικομάχεια

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Ανδρούτσος, Χ. (1984, 3^η). *Λεξικόν Φιλοσοφίας*, Θεσσ/νίκη: εκδ. Β. Ρηγόπουλου.

Γογγάκη, Κ. (2013). *Το ολυμπιακό ιδεώδες. Παγκόσμια κρίση και προοπτικές*, Αθήνα: Gutenberg.

_____ (2013). «Η ηθική του σύγχρονου αθλητισμού υπό το πρίσμα της κρίσης των αξιών», στο: *Η ηθική του αθλητισμού σε έναν υπό κρίση πολιτισμό, Πρακτικά Α΄ Φιλοσοφικού Συμποσίου, 15 Μαρτίου 2013*, επιμ. Κ. Γογγάκη, Αθήνα: Παπαηλιού, σελ. 69-81.

³³ Ο.π.

_____ (2003). *Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τον αθλητισμό*, Αθήνα: Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός.

_____ (2008, α). Ο ανθρωπισμός του σώματος ως αντίβαρο στην αθλητική αλλοτρίωση, *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, 87:78-83.

_____ (2008, β). Η διαχρονική αξία του 'ευ' στον αθλητισμό και η ηθική διάσταση του 'ευ αγωνίζεσθαι', *Φιλοσοφία και Παιδεία*, 46:7-10.

Hegel, G. W. F. (1993+1995). [1806-7, *Phänomenologie des Geistes*], *Φαινομενολογία του πνεύματος*, Εισαγωγή - Μετάφρ.- Σχόλια Δημ. Τζωρτζόπουλος, 2 τόμοι, Αθήνα-Γιάννινα: Δωδώνη.

_____ (2007). *Φαινομενολογία του νου*, Πρόλογος-Μετάφρ.-Σχόλια Γιώργος Φαράκλας, Αθήνα: Εστία.

Καραβάκου, Β. (2009). *Δοκίμια στην Εγγελιανή Φιλοσοφία της Παιδείας*, Αθήνα: Gutenberg.

Καραφύλλης, Γ. (2005). *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των Αξιών στο χώρο της παιδείας*, Αθήνα: Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.

Μάνος, Α. (1996). «Η κρίση των αξιών: Ανατομία και δρόμοι υπερβάσεως», στο: *Φιλοσοφία των αξιών. Πλατωνική και μεταπλατωνική διανόηση*, έκδ. του Διεθνούς Κέντρου Πλατωνικών και Αριστοτελικών Σπουδών, Σειρά 'Ερευνες', Αρ. 5, Αθήνα, σελ. 105-108.

Μαρκής, Δ. (1996). «Περί αξίας: Η μεγάλη καριέρα μιας μοντέρνας έννοιας», στο: *Υπό την σκιάν του Πλάτωνος. Δοκίμια Ευρωπαϊκής Φιλοσοφίας*, Αθήνα: Στάχυ, σελ. 163-189.

Μουτσόπουλος, Ε. (1977). *Η Πορεία του Πνεύματος*, Τόμ. Γ', *Αι Αξίαι*, Αθήναι.

_____ (1981). *Φαινομενολογία των Αξιών*, Αθήναι: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών.

_____ (1991). «Οι Αξίες σήμερα: φθορά ή αποκάθαρση; Φαινομενολογική θεώρηση», στο: *Οι Αξίες. Παράδοση και Δημιουργία, Τρία συμπόσια του Διεπιστημονικού Μεταπτυχιακού Σεμιναρίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών*, Αθήναι σελ. 17-21.

_____ (1996). «Αξίες και Βιώματα: Το παρωχημένο και το επίκαιρο», στο: Α. Μάνος (1996), *Φιλοσοφία των αξιών. Πλατωνική και μεταπλατωνική διάνοηση*, έκδ. του Διεθνούς Κέντρου Πλατωνικών και Αριστοτελικών Σπουδών, Σειρά 'Ερευνες', Αρ. 5, Αθήνα, σελ. 9-10.

Νιάρχος, Κ. (1991). «Η Κρίση της Ελληνικής Παιδείας και η Κρίση των Αξιών», στο: Ε. Μουτσόπουλος (1991), *Οι Αξίες: Παράδοση και Δημιουργία. Τρία συμπόσια του Διεπιστημονικού Μεταπτυχιακού Σεμιναρίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών*, Αθήναι, σελ. 114-116.

Νιάρχος, Κ. (1993). «Η Ολυμπιακή ιδέα ως αξία», στο: *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα «Ο θεσμός των Ολυμπιακών Αγώνων», Αρχαία Ολυμπία 3-7 Σεπτεμβρίου, 1991*, έκδοση Ελληνικού Κέντρου Έρευνας Αθλητικού Δικαίου, Αθήνα, σελ. 149-153.

Πελεgrίνης, Θ. (2004). *Λεξικό της Φιλοσοφίας. Οι Έννοιες, οι θεωρίες, οι Σχολές, τα Ρεύματα και τα Πρόσωπα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία

Brugger, W. - Baker, K. (1972). *Philosophical Dictionary*, Washington.

Goggaki, K. (2005). Sports and Technology Genetics: The cloned Athlete. *IMEROS*, 5.1:87-98, 'Athletics, Society & Identity: Conference Proceedings'.

Guyer, P. (2006). *Kant* (Routledge Philosophers) Paperback – June 28.

<http://www.hegel.net/en/pdf/Hegel-Enc3.pdf>.

Τόμος Πρακτικών Φιλοσοφικού Forum «Ανάδρασις»
ISBN: 978-618-82935-0-2

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Kant, I. (1977). *Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik*, I. *Kant-Werke*, Bd XI, W. Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt.

Timmermann, J. (Hrsg.), (2009), *Kant's Groundwork of the Metaphysics of Morals. A Critical Guide* (= Cambridge critical guides), Cambridge 2009, (από το Immanuel Kant (1785), *Die Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (kurz GMS)).

Weber, M. (1918). Der Sinn der „Wertfreiheit“ der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften. In: *Logos* (Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur), Bd. 7 (1917/18), S. 40–88. Πβ. http://www.digizeitschriften.de/dms/img/?PPN=PPN51032052X_1917-18_0007&DMDID=dmdlog10.